

КЫРГЫЗ ЭЛИНИН РУХАНИЙ КООПСУЗДУГУНА КАРАТА ТИЛДИК КОРКУНУЧТАР.
ЯЗЫКОВЫЕ УГРОЗЫ ДУХОВНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ КЫРГЫЗСКОГО НАРОДА.
LANGUAGE THREATS TO THE SPIRITUAL SECURITY OF THE KYRGYZ PEOPLE.

*Кедейбаева Ж.А. ф.и.к., профессор.
ОшТУ, Кыргызстан Ош шаары*

Аннотация: *Тигил же бул жагдайларга байланыштуу кыргыздар өз тилин унутса, анда алар дүйнөлүк аренада «кыргыз» катары өз ордунан да ажырап калышы мыйзам ченемдүү көрүнүш. Мындай жобону башка элдерге карата айтса да туура болот. Тилдин этносубуздун тарыхындагы, тагдырындагы жана күнүмдүк турмушундагы өзгөчө ролу анын элдин руханийлигинин негизи иретинде кызмат өтөшү менен түшүндүрүлөт.*

Аннотация: *Естественно, что если кыргызский народ в силу определенных обстоятельств забудет свой язык, то он потеряет свое место на мировой арене как "Кыргыз". Эта ситуация справедлива и для других народов. Особая роль языка в истории, судьбе и повседневной жизни этноса объясняется тем, что он служит основой духовности народа.*

Abstract: *it is natural that if the Kyrgyz people forget their language due to certain circumstances, they will lose their place on the world stage as "Kyrgyz". This situation is also true for other peoples. The special role of language in the history, fate and daily life of an ethnic group is explained by the fact that it serves as the basis of the spirituality of the people.*

Ачык сөздөр: *коопсуздук, менталитет, этнос, тил, тарых, генесиз, дүйнө, арена, мамлекет, анализ.*

Ключевые слова: *безопасность, менталитет, этнос, язык, история, генетика, мир, арена, государство, анализ.*

Key words: *security, mentality, ethnicity, language, history, genetics, world, arena, state, analysis.*

Кыргыз эли өзүнүн тарыхый өнүгүүсүнүн көпчүлүк бөлүгүн көчмөн турмушта өткөргөндүгүнө байланыштуу кыргыз тили этногенездин баштапкы баскычтарында, ошондой эле кийинки мезгилдерде негизги ролду ойногон жана этникалык иденттүүлүктү өнүктүрүүдө азыркы социомаданий кырдаалда да эбегейсиз зор мааниге ээ. Коомдук өнүгүүнүн узак тарыхында кыргыз уруулары түрдүү этникалык топтор менен өз ара байланышка киришкен, мында уруулар арасында жана уруулар аралык союздарда кыргыздарды бириктирип турган этноидентификациялык белги болуп тил эсептелет. Анткени бири-бирин жакшы түшүнө албай, терең байланыша албаган, окшош тилде баарлашууга мүмкүнчүлүгү жок элдер бирдиктүү бүтүндүккө бириге алышпайт. Андан тышкары айрым кыргыз уруулары башка элдердин курамына кошулган учурда эне тилин жоготуу менен бирге башка элдердин маданий өзгөчөлүктөрүн, менталдык касиеттерин да кабыл алууга мажбур болушкан.

Салыштырма түрдө алып караганда көп сандагы элдердин катарына кошулбаса да, кыргыз этносу нечен миңдеген жылдар бою өз тилин, өздүк аталышын, маданий өзгөчөлүктөрүн, иденттүүлүктөрүнүн, менталитетин сактап калган [1].

Кыргыздар үчүн идентификациялык белгилер болуп жалпы антропологиялык тип, маданий жана менталдык жакындык, түпкү генезисинин жалпылыгы жана тарыхый тагдыр эсептелет. Бирок кыргыздар өз тарыхынын көпчүлүк бөлүгүн мамлекеттен тышкары өткөргөнүнө байланыштуу кыргыздарды этнос иретинде идентификациялоочу негизги белгилердин бири катары тил кызмат өтөгөн. Демек, кыргыз тили элибиздин узак мөөнөттөгү тарыхында этнос түзүүчү негиз катары каралат, анын айланасында кыргыз этносу толук калыптанган.

Кыргызстандын Россия империясынын курамына кошулушу менен улуттук тилге карата реалдуу коркунучтар пайда болгон. Кыргыз аймактарынын Россияга кошулушу менен

этностун тарыхында жана тагдырында зор өзгөрүүлөр болгон. Бул мезгилге чейин элибиз коңшулаш чыгыш элдеринин маданиятынын таасирине кабылып, бирок түпкү салттуу маданияттын алкагынан чыга албаса, жаңы маданий жана цивилизациялык негиздеги Россиянын курамына кирүү менен бирге жалгыз эле эне тилин жоготуу коркунучуна кабылбастан, түпкү цивилизациялык негизи да трансформацияга дуушар болгон. Жаңы тарыхый шарттарда көчмөн жашоо образын улантуу мүмкүн эмес эле жана тарыхый көз караштан алып караганда келечек үчүн зыяндуу болгон.

XX кылымдын 30-жылдары салттуу кыргыз чөйрөсүндө көчмөн жашоо образынан отурукташкан формага өтүү дээрлик аяктаган. 1936-жылы Кыргыз ССРи түзүлүп, анын суверенитети формалдуу мүнөзгө ээ болгонуна карабастан, советтик мамлекет улуттук кыргыз маданиятынын өнүгүшү үчүн көптөгөн алгылыктуу иштерди жасап, ошол эле учурда мамлекеттин саясаты кыргыздардын тилдик, маданий, менталдык жана руханий ассимиляцияланышына багытталган. Улуттук кыргыз маданиятынын өнүгүү процесси менен катар этносубуздун арасында орус тилин, маданиятын киргизүү жана жайылтуу процесси жүргөн [2]. Мында мамлекеттик саясат Советтер Союзунун бардык элдерин бириктирүүгө багытталган. Андай абалга россиялык мейкиндиктен тышкары жетишүү бир топ кыйынчылыктарды пайда кылмак.

СССРдин жоюлушу менен жана Кыргызстандын суверенитетке ээ болушунун натыйжасында кыргыздардын маданий жана лингвистикалык ассимиляция процесси бир аз акырындаган, бирок толугу менен токтогон деп айтууга болбойт. Мындай кырдаалда эне тилин жоготуу коркунучу жок деген туура эмес. Ааламдашуу шартында адамзат өзүнүн коомдук-экономикалык өнүгүүсүнүн жаңы баскычына, тактап айтканда, постиндустриалдык же маалыматтык коомго кирип, түрдүү маалыматтардын кеңири жайылышы да улуттук тилге карата белгилүү коркунучтарды пайда кылат.

Ааламдашуунун табияты, бул феномендин азыркы геосаясий мейкиндиктеги орду жөнүндө В.Б. Кувалдин мындай деп белгилейт: «Бүгүн ааламдашуу эң көп талкууга алынган, проблемалуу темага айланды. Бул маселе боюнча ондогон конференциялар, симпозиумдар, жүздөгөн илимий китептер, миң деген илимий макалалар жазылып жатат. Изилденип жаткан кубулуш жөнүндө окумуштуулар, саясатчылар, бизнесмендер, диний кызматкерлер, искусство адамдары, журналисттер жана башка коомдук чөйрөнүн дээрлик бардык мүчөлөрү ой жүгүртүп, талашып-тартышат».

Азыркы геосаясий мейкиндикте ааламдашуунун лингвистикалык процесстерге тийгизген таасирин талдоодо анын бир нече аспектилерин бөлүп кароого болот: экономикалык (ааламдашууну дүйнөлүк базар, товарлардын, кызмат көрсөтүүлөрдүн, капиталдын болмуштарынын, эмгектин орун алмашышы боюнча баалоо); экологиялык же болбосо ааламдашууну экологиялык кризистин чегинде кароо; маданият таануучулук (ааламдашууну маданий-цивилизациялык көз караштан изилдөө), тилдин болмушундагы өзгөрүүлөрдү экспликациялоо; ааламдашууну ар тараптуу, социалдык кубулуштар, анын ичинде лингвистикалык процесстер менен диалектикалык биримдикте изилдөө [3].

Массалык маалымат каражаттарындагы, коммуникация тармагындагы трансформациялар маданияттын синхрондошуу процессинин бузулушуна дуушар кылат. Андыктан бул системадагы жаңылыктар өтө тез калыптанып, салттуу чөйрөгө ыңгайлашууга үлгүрө албайт. Семантикалык деңгээлде улуттук тил жаңы лингвистикалык терминдер менен толукталып, алардын көбү жаш муундарга түшүнүктүү болгону менен, орто курактагылардын баарлашуусунда бир топ кыйынчылыктарды пайда кылат. Натыйжада маданияттын массалык-медиялык кризиси эски баалуулуктардын бузулуу процессин күчөтүп, мындай жагдайда жаңы маданий символдор жана белгилер системасына адаптацияланышы кыйынчылыктарды пайда кылат. Мурунку мезгилдерде калыптанып, эл арасында кеңири колдонулуп келген аксиологиялык символдор жана образдар салттуу ченемдерге каршы туруп, алардын маданий мааниси түшүнүксүз бойдон калат. Жаңы шарттарда маданияттардын мазмуну боюнча бири-бирине ылайык келбей калышы коммуникациялык чөйрөдөгү трансформация менен тыгыз байланышкан.

Мындай кырдаал маданияттар ортосунда айырмачылыктардын жоюлушуна, маданиятка терс таасирин тийгизет (мисалы, бирдиктүү түргө ээ болгон компьютердик маданият). Ошондой эле илимий-техникалык планда начар өнүккөн маданияттардын ар тараптуу күчтүү өнүккөн семиотикалык маданий чөйрөгө сиңип кетишине өбөлгө түзөт. Мындай коммуникациялык мейкиндикте окшош стереотиптер, баалоолор, талап кылуучу жүрүм-турумдун жалпы параметрлери, тагыраак айтканда, жөнөкөй жана көпчүлүккө таандык болгон элементтер басымдуулук кыла баштайт. Каралган кырдаалда маданияттар ортосундагы диалог үзгүлтүккө учурайт.

Аталган реалдуу тенденциялар маданияттын массалык-медиялык кризиси катары белгиленет. Башка жагынан алып караганда жалпы коммуникациялык мейкиндик мурунку мезгилдерде ишке ашырууга мүмкүн болбогон маданий өз ара баюу процессинин булагы катары кызмат өтөйт. Маданияттар ортосундагы диалог локалдык, социалдык маданий чөйрөдөн тышкары коммуникациялык, семантикалык шарттарда да ишке ашат. Мындай абал жаңы коммуникациялык мейкиндикте интегративдүү механизмдерди жана жаңы мүмкүнчүлүктөрдү кеңири колдонот. Аталган шартта адамзат бирдиктүү жалпы глобалдык маданий мейкиндикке өтүп, жалпы адамзаттык аксиологиялык ченемдер системасынын трансформацияланышы менен кошголот.

Өзүнүн тарыхый өнүгүү процессинде аз сандагы кыргыз элинин алдында тилдик, маданий жана руханий бирдик катары маңызын сактап калуу процесси биринчи орунда туруп, бүгүнкү күндө да актуалдуулугун жоготкон жок. Андан тышкары азыркы социомаданий кырдаалда маалымат тез өсүп, кеңири жайылып жаткан шартта да тилди жоготуп алуу коркунучу реалдуу мүнөзгө ээ, анткени түрдүү маалыматтар чет тилинде иштелип чыгууда. Ал эми кыргыз тилинин атаандашууга күчү жетпейт, ошол эле учурда маалымат агымынан баш тартуу мүмкүн эмес.

Акыркы жылдарда элибизде тышкы миграция менен байланышкан дагы бир маселе пайда болду. Кыргыздардын көпчүлүк бөлүгү өз ата мекенин таштап, башка өлкөлөргө чыгып кетип жатат, мындай жагдай да кыргыз тили үчүн кошумча коркунучтарды жаратат.

Дүйнөлүк экономика ар бир индивиддин турмушун камтып, ар тараптуу мүнөзгө ээ болгондугуна байланыштуу, глобалдык сооданын жүрүшүн жеңилдеткен универсалдык тилдин мааниси кескин өзгөрөт. Жалпы маданий-цивилизациялык өнүгүүнү толугу менен камтыган жалгыз универсалдуу тил азыркы геосаясий мейкиндикте учурабаганы менен, англис тили бүгүнкү күндө калктар, этностор ортосундагы ар тараптуу мамилелерди, байланыштарды жеңилдетип жатат. Тескерисинче, тил билбеген адамдар өз ишмердүүлүгүн жүргүзүүдө бир топ кыйынчылыктарга дуушар болушат. Натыйжада аз элдердин тилдери, тагыраак айтканда кыргыз тили эл аралык мамилелердин, сооданын, илим-билим мейкиндигинин, ошондой эле миграциянын өсүшү менен бирге четке кагыла берет. Мындай тилдер башка этникалык топтордун арасында күчүн басаңдатуу менен бирге өздөрүнүн аймагында да аксиологиялык маанисин жоготушу мүмкүн.

Ошону менен бирге ушул кезге чейин чек аралар тилди коргоочу чеп катары каралып келсе, бүгүнкү социомаданий кырдаалда чек аралар ишенимдүүлүгүн жоготуп жатат. Бул өңүттө биздин мамлекетте кыргыз тилинин социомаданий аброюн сактоо, коргоо боюнча айрым чаралар көрүлүп жатканына карабастан, ааламдашуу процесси тилдердин болмушуна, лингвистикалык кубулуштарга белгилүү таасирин тийгизүүдө.

Адабиятгар:

1. Аманалиев Б. Общественная психология и религиозные предрассудки [Текст] / Б. Аманалиев. - Фрунзе: Илим, 1970. - 260 б.
2. Анисимов С.Ф. Духовные ценности: производство и потребление [Текст] / С.Ф. Анисимов. - М.: Мысль, 1988. - 253 б.
3. Бердяев Н.А. Философия свободы. Смысл творчества [Текст] / Н.А. Бердяев. - М.: Правда, 1989. - 608 б.
4. Диалог ученых на Великом Шелковом пути: Сборник научных статей [Текст]/ Отв. ред. М.Х. Имазов. - Бишкек, 2002. - 192 б.
5. Коновалова, Л.В. Прикладная этика [Текст] / Л.В. Коновалова. - М.: ИФРАН, 1998. - 217 б.
6. Назаретян А.П. Агрессия, мораль и кризисы в развитии мировой культуры [Текст] / А.П. Назаретян. - М.: Наследие, 1996. - 183 б.